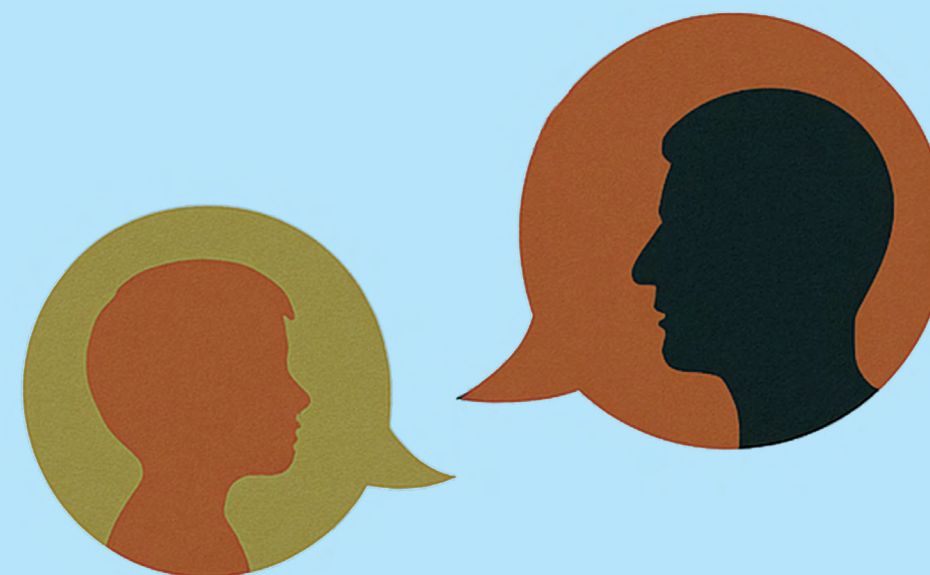

Eugenia Rostańska

Świat dorosłych

z perspektywy dzieci
w wieku przedszkolnym
i wczesnoszkolnym

Osoby – praca – codzienność

Świat dorosłych z perspektywy dzieci w wieku przedszkolnymi wczesnoszkolnym

Akademia WSB
Dąbrowa Górnicza, Kraków, Cieszyń, Żywiec, Olkusz, Gliwice, Tychy
WSB University

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB
41-300 Dąbrowa Górnicza, ul. Ciepłaka 1c
www.wsb.edu.pl

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB

**Świat dorosłych
z perspektywy dzieci
w wieku przedszkolnym
i wczesnoszkolnym**

Osoby – praca – codzienność

Eugenia Rostańska

Świat dorosłych z perspektywy dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Osoby – praca – codzienność

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Konteksty dziecięcej narracji o osobach dorosłych w rodzinie, przedszkolu i szkole	13
1.1. Dorośli w środowisku dziecka. rodzice	13
1.2. Dorośli w środowisku dziecka. Nauczyciele	16
1.3. Narracja dziecięca w rozmowie z dorosłym	19
2. Osoba dorosła w narracji dziecięcej	23
2.1. Dorosły jako osoba	23
2.2. Zajęcia dorosłych	28
3. Dzieci i dorośli. Przestrzenie wspólne w dialogowej narracji dziecięcej	53
3.1. Edukacja	53
3.2. Rodzina	62
3.3. Aktywność	69
3.4. Perspektywy i działania	73
3.5. Emocje	79
4. Praca, zawody osób dorosłych i pieniądze w interpretacji narracyjnej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym	89
4.1. Praca, zawody osób dorosłych i pieniądze w narracji dzieci w wieku przedszkolnym	89
4.2. Praca, zawody osób dorosłych i pieniądze w narracji dzieci w wieku wczesnoszkolnym	101
5. Uczucia i wartości w interpretacji narracyjnej dzieci w wieku wczesnoszkolnym	133
Podsumowanie	145
Bibliografia	148

Wprowadzenie

W rodzinie, przedszkolu, szkole, w środowisku, w którym żyją, dzieci i dorośli mają wspólny świat. To, co jest różne, zawiera się doświadczanych przez dzieci sytuacjach, we wzajemnych relacjach, w widzeniu siebie i dorosłych, w wyobrażeniach życia dorosłych, które dzieci tworzą na podstawie obserwacji sytuacji, zachowań i emocji osób oraz słuchania tego, co o sobie i o nich mówią dorośli. Daje to obraz realiów życia dorosłych ludzi, jego cech, specyficznej różnicy między dorosłymi a dziećmi, wyrażanej przez zachowania, pracę, możliwości, a przede wszystkim przez posadowienie odrębności i zależności osób: dorosłego i dziecka. Dziecięca obserwacja dorosłych, słuchanie ich relacji o życiu, jego radościach, a przede wszystkim trudach, buduje dziecięce wyobrażenie dorosłości. Nie wpisuje się ono w dziecięcy schemat myślenia dorosłych o sobie, jest pomijane w zestawieniu znaczeń, ale warto je poznać, by zrozumieć reakcje dziecka wobec trudności i demonstrowane wobec dorosłych zachowania.

Dzieciństwo jako szczególny czas życia człowieka stanowi przedmiot licznych badań, o różnej orientacji i perspektywie badawczej. W literaturze przedmiotu występuje wiele określeń, które odnieść można, pośrednio bądź bezpośrednio, do relacji świat dziecka–świat dorosłych. Analizy tej relacji podnoszą jej złożoność, wskazując na możliwość jej interpretowania w różnych aspektach: teoretycznych (psychologicznych, społecznych, pedagogicznych, filozoficznych), pragmatycznych, kontekstualnych, relacyjnych itp. Odniesienia te stanowią również o całej złożoności sytuacji dorosłego w świecie dziecka.

Obraz świata dorosłych, jaki tworzy dziecko, jest z jednej strony specyficznym fenomenem, który nie da się zamknąć w ramy modelu, a z drugiej zachowania i postawy dorosłych, które obserwuje dziecko, są niejako jego schematycznym konstruktem. Przyczyny tego upatrywać można w zarówno w dynamiczności, niepowtarzalności i każdorazowej odrębności sytuacyjnej kontaktu i relacji dziecka i dorosłego, wynikającej z indywidualności jego podmiotów, odrębności jego postrzegania przez dzieci, jak i typowości obrazu samych siebie, demonstrowanego dzieciom przez dorosłych.

W badaniach pedagogicznych podkreśla się odrębność dziecięcego obrazu świata i znaczenie sytuacji dziecka (por. Waloszek D., 2006; Izdebska J., 2015; Jarosz E., 2018; Szczepka-Pustkowska M., 2010; Ferenz K., 2018 i in.), traktując odmiennosć dziecka i dzieciństwa jako podstawę postrzegania przemian w nim zachodzących w odniesieniu do relacji z dorosłą osobą. Implikuje to dwa kierunki orientacji badań: badanie różnic między dzieckiem a dorosłym, które wynikają z cech zmian i prawidłowości rozwojowych, i badanie różnic kulturowych

w aspekcie różnic *świata* dorosłych i *świata* dzieci (Magda-Adamowicz M., 2020). W szczególny sposób podkreśla się swoistość różnic i podobieństw między dzieckiem i dorosłym. O swoistości tej stanowi sytuacja rodzinna i społeczna, a tym samym szczególnie rola jej uczestników.

Dziecko jako Rosnący Człowiek buduje w dzieciństwie swój system wartości, swoje oceny i wyobrażenie świata dorosłych w kontakcie z nim, w bezpośrednich relacjach. Kontakt dziecka i dorosłego realizuje się przede wszystkim w rodzinie. Dla dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym to również kontakt w przedszkolu, w szkole, w codziennych sytuacjach, które dziecko obserwuje, komentuje i na podstawie których tworzy obraz tego świata i relacji dorosłych. Słyszy opinie dorosłych o składnikach tego świata, poznaje interpretacje zdarzeń i relacje dorosłych. Na podstawie tych obserwacji i wypowiedzi dziecko tworzy własny obraz świata dorosłych, z jego szczególnymi składnikami: postrzeganiem dorosłych jako osób i dzieci jako towarzyszących tym osobom. Tylko na podstawie wygłaszanych przez dorosłych opinii i relacji o sobie tworzy obraz dwóch podstawowych elementów świadczących o odrębności dziecka i dorosłego: pracy zawodowej i zarabiania pieniędzy. Nie są one składnikami życia dziecka, tak jak to, co dzieje się w przestrzeni domu, przedszkola czy szkoły. Ich wyobrażenia nie są elementami bezpośrednio doświadczanymi przez dziecko. Nie są też zasadniczo treściami edukacji (Budniak A., 2024), choć dziecko podziela świadomość ich funkcjonowania i konstrukcji działań z nimi związanych przez komunikację i obserwację.

Dla pedagoga małego dziecka jest to obszar istotny, gdyż na dziecko i jego funkcjonowanie we współczesnym świecie, złożonym, pełnym wielości znaczeń i sensów, powinno się patrzeć jak na bohatera prospektywnych zmian (Magda-Adamowicz M., Kowalska E., 2020, s. 10). Ono jest na starcie do tego *świata* i do jego przeobrażania w jego *świat*.

Poznać obraz widzenia dorosłego w *świecie* dziecka można przede wszystkim w narracyjnej przestrzeni rozmowy, w której możliwe jest poznanie tego, co widzi i odczuwa dziecko. Dziecko demonstruje poglądy na temat dorosłych w różny sposób, najczęściej własnym zachowaniem. Bywa, że przedstawi swoją opinię w specyficznej formie rysunku, ukazując znaczące sytuacje i elementy świata dorosłych. Jednakże najczęściej wypowiedź dziecka wyrażona jest w zwykłej, codziennej interpersonalnej komunikacji z dorosłym, w rozmowie o nim i o dziecku. Zatem świat dorosłego w dziecięcym wyobrażeniu zawiera się w narracji o osobie dorosłej i jej cechach.

Narracja ta jest jednak specyficznym obszarem badań. Tę specyfikę określa podmiot, którym jest dziecko będące w procesie zmian i rozwoju, a także fakt, że to dorosły prowadzi rozmowę, regulując wzajemne relacje i stan komunikacyjnego zaangażowania. Relacje te mogą tworzyć klimat sytuacji zrozumienia (akceptacja pomysłu, wyjaśnienie poglądu, rozpatrywanie myśli, parafrazowanie jej, rozwijanie jej, porozumienie), który ułatwia rozmowę dziecka i dorosłego, dając dziecku możliwość wyrażenia swojej opinii bez obaw o ocenę czy krytykę. Jednakże dorosły

może w sytuacji rozmowy z dzieckiem ustawić siebie w układzie osądzenia (ocena pozytywna, ocena negatywna, przeciwstawianie się, sugerowanie oceny) czy też pokazywania siebie (dialog „z arbitrem”), oceniania formalnego i „nie wprost”, a także w kontekście „aktów troski” jako czynników zakłócających komunikację między dzieckiem a dorosłym (Ostrowska U., 2000; Rostańska E., 2012).

Na komunikację dziecka i dorosłego istotny wpływ mają cechy asymetrii ról widoczne w wypowiedziach. Dla dorosłego jest to koncentracja na własnej osobie, tworzenie nieuzasadnionych założeń dotyczących możliwości zrozumienia przez dziecko jego sygnałów i wypowiedzi oraz pomijanie, nieliczenie się z jego nastawieniami i doświadczeniami. Dorosły rozpoznaje wówczas w przekazie intencje, które nie zostały wyrażone przez dziecko. Asymetria ról dziecka i dorosłego znacząco wpływa na ich doświadczanie relacji, widoczne w dziecięcych narracjach o byciu dorosłym. Znaczenie diadyczności w sytuacji komunikacji dorosłego i dziecka ma ugruntowanie w ujęciu filozofii spotkania Martina Bubera. Może być ono określone jako specyficzny kontakt, w którym podmioty, czyli Ja–Ty, przez własną indywidualność, odrębność doświadczeń i ich rozumienie, kształtują jego przebieg (por. Rostańska E., 2010, s. 160). Tym bardziej może być to widoczne, gdy dzieci wypowiadają się o dorosłych.

Wskazanie na znaczenie i złożony charakter widzenia przez dzieci świata dorosłych implikuje niezbędność określenia cech obrazu świata, którą tworzy asymetria ról dorosłego i dziecka. Określenie to wymaga analizy doświadczanych przez dziecko sytuacji, obserwowanych zdarzeń i słyszanych opinii i relacji dorosłych. Ich widocznym znakiem są wypowiedzi dziecka w rozmowach z dorosłym. Stąd istotne pytanie o to, jaka jest relacja dorosłego i dziecka, budowana w komunikacji bezpośredniej, i jakie są jej widoczne znaki w sytuacji porozumiewania się w dia-dzie rozmowy. Obrazem relacji dziecka i dorosłego i jego widocznym znakiem mogą być reprezentacje językowe wypowiedzi uczestników porozumiewania się (por. Rostańska E., 2010).

Prowadzone badania miały za zadanie określenie, w jaki sposób językowo, przez narracyjne wypowiedzi, dzieci wyrażają obraz świata dorosłych w aspekcie osób, pracy i pieniędzy. Badane były więc te wypowiedzi w sytuacjach komunikacji dziecka i dorosłego, które spełniły wymóg specyficzny dla swobody narracji, a mianowicie diadyczność, czyli ograniczenie do dwóch uczestników, którzy znajdowali się w sytuacji rozmowy. Była to komunikacja interpersonalna, spontaniczna w toku, inspirowana pytaniem dorosłego.

Podjęte badania i prowadzone analizy miały za zadanie określenie, w jaki sposób dzieci widzą dorosłych jako osoby, cechy ich zachowania, funkcjonowanie w rodzinie, relacje z dziećmi, przy czym do rozmów z dziećmi wybrano również tematy pracy, zawodu i pieniędzy będące składnikami świata niedziecięcego. W badaniach uczestniczyły i wypowiadały się dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Przeanalizowano ponad sto transkrybowanych nagrań rozmów z dziećmi (sporządzonych za zgodą rodziców). Nagrane teksty komunikacji zostały

zapisane transkrypcyjnie, a ich zapisy tych transkrypcji poddano szczegółowej analizie. Efekt badań to analiza blisko stu sytuacji edukacyjnych.

Dorośli, którzy przeprowadzali rozmowy, to osoby znane dzieciom: matki, siostry, znajome, krewne, nauczycielki, studentki Akademii WSB z kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, realizujące rozmowy w ramach przedmiotu komunikacja interpersonalna w edukacji. Rozmówczyniami były kobiety, co jest efektem feminizacji zawodu nauczyciela i być może również wpływa na formy komunikacji z dzieckiem, jak również na dziecięce spostrzeżenia o dorosłych (Rostańska E., 2025).

Nagrania poddano transkrypcji i zebrane dane stanowiły podstawę do wyłonienia reprezentacji językowych wypowiedzi językowych ukazujących obraz świata dorosłych w wybranych aspektach: cech osób dorosłych, relacji z dziećmi, pracy zawodowej i pieniędzy. Do tej analizy dochodzi odmiennosć postrzegania przez dzieci uczuć osób dorosłych.

Dla egemplifikacji badań, z racji typu publikacji, zestawiono przykładowe demonstracje rozmów nagrane w domu, w pokojach dzieci, a także na lekcjach, podczas przerwy między lekcjami, w spontanicznych sytuacjach, z wstępnym określeniem tematyki, ale bez sugestii ich przebiegu.

Analiza zebranego materiału ma charakter prezentacji tematycznej. Może ona stanowić asumpt do rozumienia znaczenia relacji dziecko–dorosły. Relacji, która nie wynika z różnicy między jej uczestnikami, pełniącymi określone przypisane im role, zależne od wykonywanych zadań, a tylko z codziennego kontaktu między dzieckiem i dorosłym. Zestawienie wypowiedzi w dialogu komunikacyjnym ma charakter prezentacji materiałowej i służy demonstracji wypowiedzi znaczących będących podstawą do tworzenia obrazu dorosłego życia. W badaniach edukacji odpowiada to jakościowemu podejściu badawczemu, dążącemu do uchwycenia doświadczeń w ich naturalnym kontekście, przebiegających w sposób naturalny jako wyrażnie wyodrębnione zjawisko osadzone w tym kontekście (Flick U., 2012, s. 14; Gibbs G., 2011). Analiza zebranych danych wymagała więc redukcji zebranych zapisów nagrań i wyłonienia ich reprezentacji w celu wyprowadzenia wniosków.

Zebrane nagrania zostały poddane transkrypcji i agregacji danych, co pozwoliło na ustalenie reprezentacji wypowiedzi dzieci i dorosłych. Tym samym w jakościowym, fenomenologicznym paradygmacie badań (Miles M.B., Huberman M.A., 2000, s. 11) określone zostały cechy życia dorosłego, przedstawiane przez dzieci w układzie relacji komunikacyjnej dziecko–dorosły. Zebrany materiał badawczy nie był analizowany pod kątem częstotliwości występowania czy też siły opisywanych zjawisk. Potraktowany został egemplifikacyjnie, zaś wyniki analiz aproksymacyjnie, i na podstawie agregacji danych poddany redukcji (Rubacha K., 2008, s. 260). Zostały z niego wyodrębnione reprezentacje wypowiedzi, których demonstracja ujęta jest w egemplifikacyjnych sytuacjach.

Przedstawione reprezentacje wypowiedzi mogą stanowić punkt wyjścia do

określenia specyfiki elementów i relacji w świecie dorosłych i dzieci, potwierdzając i relacjonując funkcjonowanie kategorii składników świata dorosłych w przestrzeni doświadczania świata przez dziecko, w jego rozmowie z dorosłym i w narracji dziecięcej. Reprezentacje językowe mają swój wymiar zarówno w samej komunikacji, jak i we wzajemnym traktowaniu się jej uczestników. Obrazem tego będą wypowiedzi odnoszące się do samodzielności dziecka, zaangażowania w sytuacje komunikacji i stanowiące o zależności komunikacyjnej dziecka od dorosłego.

Przedstawione w analizowanym tekście transkrypcje nagrań mają swój określony numer w ich zestawieniu, którym dysponuję i które stanowi materiał badawczy, np. DO1 R.3. Litera Dz oznacza dziecko, litera D – osobę dorosłą. Taki zapis zastosowany został przy każdej prezentowanej transkrypcji rozmowy dziecka z dorosłym.

Książka kierowana jest do wszystkich, którzy szukają inspiracji dotyczącej sposobów wprowadzenia dziecka w jego przyszłe dorosłe życie, tj. pedagogów, wychowawców, a przede wszystkim rodziców jako pierwszych tłumaczy świata i nauczycieli życia. Inspiracją do napisania tej książki były same dzieci i rozmowy z nimi, zdumiewające trafnością i nieschematycznością widzenia tego, jak funkcjonują dorośli w codziennych sytuacjach. Był też pięcioletni Marcin, który, w trakcie budowania garażu z klocków, na radosne i zaczepne pytanie dorosłego: *Co robisz?...*, odpowiedział z naciskiem:

Nie widzisz... Pracowam!!!